

Beleidssummary 'Wijken voor illegalen'.

Over ruimelijke spreiding, huisvesting en
leefbaarheid.

Directoraat-Generaal Wonen

Directie Strategie
Kennisonwikkeling

Rijnstraat 8
Postbus 30941
2500 GX Den Haag
Interne postcode 270

Telefoon 070-3392130
Fax 070-3391249
www.vrom.nl

Godfried Engbersen
Arjen Leerkes
Marion van San
Maarten Cruijff
Peter van der Heijden

Godfried Engbersen, Arjen Leerkes en Marion van San zijn werkzaam bij RISBO Contractresearch
BV/Erasmus Universiteit Rotterdam,
Maarten Cruijff en Peter van der Heijden zijn werkzaam bij de Universiteit van Utrecht.

Dit rapport is een samenvatting van het boek 'Wijken voor illegalen' (SDU, ISBN 90-5409-431-1) van Arjen Leerkes, Marion van San, Godfried Engbersen, Maarten Cruijff en Peter van der Heijden

1	Inleiding.....	4
2	De ruimtelijke kansenstructuur van illegale vreemdelingen.....	6
3	De verwevenheid van illegaliteit en criminaliteit	9
4	Doelstellingen van het onderzoek.....	11
5	Methoden van onderzoek	12
6	Resultaten.....	14
7	Een parallelle huisvestingsmarkt in Den Haag en Rotterdam	21

1 Inleiding

In de afgelopen twee jaar is het thema van de ruimtelijke concentratie van illegale vreemdelingen vaak onder de aandacht gekomen. Die aandacht werd vooral getrokken door incidentele acties van de vreemdelingenpolitie in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag gericht tegen pensions die overlast veroorzaken. In Den Haag werden in maart 2002 en in november 2002, respectievelijk 82 illegalen en 115 Bulgaarse illegalen opgepakt en uitgezet naar hun geboorteland. In Amsterdam werden in september 2002 186 illegalen (Bulgaren en Roemenen) en in juli 2003 60 illegalen opgepakt en uitgezet. En december vorig jaar werden in Den Haag 105 illegale Bulgaren en Roemenen opgepakt en teruggevlogen naar hun vaderland. De meeste illegalen waren de avond voor hun uitzetting door de Vreemdelingendienst aangehouden in de Haagse Schilderswijk. Het zijn voorbeelden van acties die in omvang toenemen en die duidelijk maken dat illegale vreemdelingen werk en huisvesting vinden in specifieke wijken in de grote steden. Koppelbazen, uitzendbureaus en huisjesmelkers spelen daarbij een belangrijke rol. Er is dan ook een duidelijke consensus onder de burgemeesters van de vier grote steden om vooral deze partijen scherper en actiever te bestrijden. De gemeenten leggen daarbij een sterk accent op het bestrijden van onrechtmatige of illegale bewoning, vooral ook door de overlast die illegale bewoning met zich meebrengt voor de directe leefomgeving.

Het is echter onjuist om illegale bewoning louter in verband te brengen met illegale vreemdelingen. In het kader van de operatie "aanpak malafide infrastructuur" werden in Den Haag in december 2003, naar aanleiding van 1022 meldingen van omwonenden, invallen gedaan in 600 panden. In 134 daarvan werden illegale vreemdelingen aangetroffen. In veel andere gevallen was sprake van illegale onderverhuur aan legale ingezetenen. Vergelijkbare resultaten komen naar voren uit Rotterdams onderzoek (Gemeente Rotterdam 2003). Onrechtmatige bewoning heeft enerzijds betrekking op illegale kamerverhuur of beddenverhuur bij particuliere verhuurders en anderzijds op situaties van onrechtmatige onderverhuur en doorverhuur van corporatiewoningen. Deze laatste vormen van onrechtmatige bewoning krijgen overigens veel minder aandacht dan de particuliere panden die - als het gaat om huisvesting van illegale vreemdelingen - ook wel te boek staan als 'slaappanden' voor illegale arbeiders of 'roversholen' (een begrip dat gebruikt werd door de Amsterdamse politie) voor illegale vreemdelingen die zich schuldig maken aan criminaliteit. Ook wordt wel het verzamelbegrip 'het souterrain van de woningvoorraad' gebruikt om de onderkant van de woningvoorraad (waaronder onrechtmatige bewoning) te karakteriseren.¹ Eind februari 2004 schat de Amsterdamse

¹ In het actieprogramma 2004 van de gemeente Rotterdam *Rotterdam zet door. Op weg naar een stad in balans* (2003: 53) wordt het souterrain van de woningmarkt als volgt gedefinieerd: "woonvoorzieningen met een lage huur, die veelal voor tijdelijke huisvesting gebruikt worden. Hieronder kan ook het zeer goedkope, maar kwalitatief slechte

dienst Wonen dat ongeveer 20.000 goedkope woningen onrechtmatig worden bewoond. In het merendeel van de gevallen is sprake van het doorschuiven van huurcontracten binnen de eigen kring van legale verwanten en bekenden. In een beperkter aantal gevallen gaat het om woningverhuur aan illegale vreemdelingen. Het dus van belang om te onderkennen dat irreguliere bewoning en bewoning door illegale vreemdelingen van elkaar moeten worden onderscheiden. Illegale vreemdelingen vormen namelijk maar een minderheid in de totale populatie van onrechtmatige bewoners.

Dit onderzoeksrapport biedt inzicht in de huisvestingspositie van illegale vreemdelingen en een aantal sociale gevolgen daarvan. Uit eerdere studies kon worden opgemaakt dat het illegalenvraagstuk zich vooral afspeelt in de grote steden van de Nederland. Ongeveer de helft van de illegale vreemdelingen die in de periode 1997-2000 in Nederland zijn staandegehouden werden staande gehouden in de vier grote steden, met name in Amsterdam en Rotterdam. Ook waren er duidelijke aanwijzingen dat binnen de vier grote steden het illegalenvraagstuk vooral geconcentreerd is in specifieke multiculturele wijken (vgl. Engbersen et al. 1999). Het zou echter onjuist zijn om het illegalenvraagstuk alleen te situeren in de Randstad. Er zijn ook regio's buiten de Randstad waarin substantiële aantallen illegale vreemdelingen zijn aangehouden, zoals Kennemerland, Brabant Zuidoost, Limburg Noord en Limburg Zuid. Dit lijkt vooral samen te hangen met mogelijkheden voor illegaal werk in de land- en tuinbouw (ACVZ 2004: 64-67).

Dit rapport gaat een stap verder dan eerdere studies door zich nader te richten op de concentratie en spreiding van illegale vreemdelingen in de Nederlandse samenleving en op de structuur van de huisvestingsmarkt waarop illegale vreemdelingen zich bewegen. Daarbij gaat onze interesse niet alleen uit naar waar en hoe illegalen zijn gehuisvest en welke maatschappelijke factoren daaraan ten grondslag liggen, maar ook naar de sociale gevolgen daarvan in termen van verdringing, leefbaarheid en veiligheid. Voordat we hier nader op in gaan, schetsen we een aantal bevindingen uit eerder onderzoek die als vertrekpunt hebben gediend bij de opzet van het onderzoek en de onderzoeksvragen. Vervolgens worden de centrale bevindingen van het nieuwe onderzoek beschreven.

deel van de huurwoningvoorraad worden verstaan." Men kan zich bij deze operationalisatie afvragen of het altijd gaat om lage huren.

2 De ruimtelijke kansenstructuur van illegale vreemdelingen

Nederland - een land met 16 miljoen inwoners - telt zo'n 150.000 tot 200.000 illegale vreemdelingen (Engbersen *et al.* 2001). Die illegale vreemdelingen zijn, zoals in de inleiding is opgemerkt, vooral werkzaam en woonachtig in bepaalde stedelijke gebieden in Nederland. Het gaat in belangrijke mate om gebieden waar mogelijkheden tot goedkope, informele huisvesting bestaan, waar werk gevonden kan worden (met name in de land- en tuinbouw, de commerciële dienstverlening en binnen de eigen etnische economie) en waar zij vaak kunnen aansluiten bij legale, gevestigde landgenoten (Engbersen *et al.* 1999 en 2002). Hiermee zijn de belangrijkste elementen geschetst van de kansenstructuur voor illegale vreemdelingen: werk, huisvesting en de opvangcapaciteit in eigen kring. Het gaat om drie maatschappelijke sferen die deels een zelfregulerende werking hebben. We lichten deze stelling kort toe.

Arbeid. Uit eerder onderzoek is opgemaakt dat er een duidelijke vraag is naar goedkope, werkwillige illegale arbeiders voor specifieke soorten van werk, maar dat die vraag niet onbegrensd is. Dat laatste blijkt uit het feit dat we in twee opeenvolgende etnografische studies relatief veel *werkloze* illegalen tegenkwamen. In de periode 1992-1993 zijn 170 illegale vreemdelingen geïnterviewd in de stad Rotterdam. Een derde daarvan bleek werkloos te zijn (Van der Leun en Kloosterman 1999). In 2001 werden 156 illegale vreemdelingen geïnterviewd. En opnieuw bleek ongeveer een derde werkloos te zijn (Engbersen *et al.* 2002). Opvallend zijn wel de verschuivingen in de aard van het werk die zich in een periode van tien jaar hebben voorgedaan. Werkte begin jaren negentig van de vorige eeuw 30 procent van de illegale vreemdelingen nog binnen de formele arbeidsmarkt, tien jaar later is dat amper nog het geval. Deze verschuiving lijkt sterk te maken met het uitsluitende illegalenbeleid.² Het gevolg daarvan is dat illegale vreemdelingen vooral werkzaam zijn in de informele economie en sterker afhankelijk geraakt zijn van koppelbazen en malafide uitzendbureaus. Typisch is ook dat illegale vreemdelingen meer in de horeca en de persoonlijke dienstverlening zijn gaan werken. Het gaat om sectoren waar illegale arbeid veel moeilijker is te controleren dan in traditionele sectoren als de schoonmaak, de bouw, de industrie en de land- en tuinbouw. De groei van illegale arbeid binnen huishoudens (*domestic labour*) is overigens al veel langer waarneembaar in Zuid-Europa en Noord-Amerika.

² Belangrijk is vooral geweest de verplichte koppeling van een sofi-nummer aan een geldige verblijfstitel, de Wet op de Identificatieplicht (1994), de Koppelingswet (1998) en de nieuwe vreemdelingswet (2000).

Opvang in eigen kring. Naast de specifieke absorptiecapaciteit van de stedelijke arbeidsmarkten, is ook de opvang in eigen kring een cruciale factor. Het gaat hier om wat sociologen sociaal kapitaal noemen. Sociaal kapitaal heeft betrekking op het vermogen van migranten om hulpbronnen (geld, werk, huisvesting, informatie, mogelijke huwelijkspartners) te mobiliseren uit de etnische en familiale netwerken waarvan zij deel uitmaken. Dit sociaal kapitaal is van groot belang voor de verblijfsmogelijkheden van illegale vreemdelingen in de Nederlandse samenleving. Het sociale kapitaal dat illegale migranten kunnen aanboren om naar Nederland te komen en hier te verblijven is echter niet onbegrensd. Niet elke vreemdeling kan worden geholpen met overkomst en verblijf. Een gebrek aan sociaal kapitaal speelt met name bij uitgeprocedeerde asielzoekers uit nieuwe immigratielanden en bij andere groepen illegalen die niet kunnen terugvallen op reeds gevestigde migrantengemeenschappen (zoals de Turkse, Marokkaanse of Surinaamse). Indien zij geen werk vinden zijn zij vooral op zichzelf aangewezen. Voor sommigen is dat een reden om Nederland te verlaten, voor andere groepen die dat niet willen of niet kunnen, geldt dat in bepaalde gevallen wordt overgaan tot criminaliteit (met name vermogensdelicten). Politiegegevens wijzen uit dat groepen illegalen uit landen als Iran, Somalië en Sri Lanka en in mindere mate uit de voormalige Sovjet Unie en het voormalige Joegoslavië, veel sterker betrokken zijn bij criminaliteit dan illegale vreemdelingen uit Turkije (Engbersen *et al.* 2002). In het eerste geval gaat het om voor Nederland relatief nieuwe migrantengroepen die zich nog in beperkte mate hebben gevestigd in Nederland. Turkse illegalen daarentegen kunnen veel meer terugvallen op een omvangrijke Turkse gemeenschap in Nederland met een omvangrijke eigen etnische infrastructuur. Turkse illegalen zijn mede daarom minder betrokken bij vormen van criminaliteit. Een relevant gegeven voor de relatie illegaliteit en criminaliteit is overigens ook de stijging van lichte delicten (met name vermogensdelicten en valse documenten) als reden van aanhouding van illegale vreemdelingen. Deze toename maakte tevens duidelijk dat de zelfregulerende werking van de arbeidsmarkt en etnische gemeenschappen zeker niet volledig is.

Huisvesting. Een derde relevante factor is de mogelijkheid om een dak boven het hoofd te krijgen. In specifieke wijken is sprake van een gunstige lokale woningmarktstructuur voor illegale vreemdelingen. In deze wijken treffen we enerzijds een omvangrijke sociale woningbouwsector aan die benut kan worden voor onderhuur en anderzijds een groot aantal particuliere eigenaren die private huurmogelijkheden bieden. Veel woningen zijn in handen van particuliere eigenaren die weinig investeren in onderhoud. Deze woningen zijn niet aantrekkelijk voor bewoners die zich iets kunnen veroorloven (en die daarom wegtrekken uit deze wijken), maar juist wel aantrekkelijk voor illegalen die (tijdelijk) een kamer of bed nodig hebben. In sommige gevallen gaat het om illegale kamerverhuurbedrijven die zich schuldig maken aan uitbuitingspraktijken. Hierboven is opgemerkt dat sommige groepen illegalen worden opgevangen in het huis van legale landgenoten. Dat geldt vooral voor die illegale migranten die bindingen hebben met familieleden die legaal in Nederland verblijven. Anderen zijn vooral aangewezen op de particuliere eigenaren. Uit de studie *Illegale vreemdelingen in Nederland* (Engbersen *et al.* 2002) bleek dat bijna de helft van respondenten inwoont bij familie en vrienden, dat ongeveer een derde een kamer huurt van een particuliere verhuurder en dat een beperkt aantal respondenten afhankelijk is van de charitatieve, particuliere opvang (het gaat maar om 8 respondenten). Deze resultaten komen overeen met die van de studie *De ongekende stad* (Burgers en Engbersen 1999). Andere overeenkomsten betreffen het feit dat de woningmarkt voor Turkse, Marokkaanse, Chinese en Kaapverdiaanse illegalen vrijwel homogeen is voor wat de etnische

achtergrond tussen huurder en verhuurder betreft. Ze komen bijna altijd uit hetzelfde land (Burgers 1999: 100, Engbersen et al 2002). Dat geldt in mindere mate voor illegalen uit het voormalig Joegoslavië, de voormalige Sovjet Unie en Iran. Als we de twee eerdere studies meer gedetailleerd vergelijken zien we dat het belang van de commerciële, particuliere sector in betekenis lijkt toe te nemen. Dit komt vooral door de komst van de zogenaamde nieuwe migrantengroepen met een asielachtergrond, alsmede door de komst van illegale arbeidsmigranten uit Oost- en Midden-Europa. Die laatste groep, die vooral behoefte heeft aan tijdelijk onderdak, is een lucratieve doelgroep voor malafide huiseigenaren en kamerverhuurbedrijven.

Burgers (1999) heeft, gebruik makend van de inzichten van de Amerikaanse antropologie Mahler (1995), gewezen op het bestaan van een 'parallele huisvestingsmarkt', dat wil zeggen een informele, irreguliere markt die in sommige opzichten overeenkomst vertoont met de formele woningmarkt. Burgers introduceerde twee vormen van parallelie. Enerzijds maakte de sociale woningbouw in Nederland (met zijn huurplafonds) het mogelijk dat illegale vreemdelingen tegen bescheiden huren (of geen vergoeding) kunnen inwonen bij landgenoten, anderzijds is er een commerciële woningmarkt, gekenmerkt door krapte en een hoge vraag, waardoor hoge huurprijzen kunnen worden gevraagd. Deze twee informele markten zijn een afspiegeling van de formele huisvestingsmarkt. Hierbij moet worden aangetekend dat de formele en informele markt met elkaar verweven zijn (Engbersen 1997). De woonruimte die illegaal wordt aangeboden door middel van onder- of doorverhuur bevindt zich immers in huizen die in het merendeel van de gevallen op de formele markt worden aangeboden. Sommige legale huurders of kopers proberen hun woonlasten te verlagen door kamers te verhuren. Hoe hoger de prijzen op de formele woningmarkt, hoe duurder ook de informeel aangeboden woonruimte. Een andere waarneming is dat het aanbieden van huisvesting ook een bron van inkomsten kan zijn voor meer gevestigde illegalen. Zij die al langer in Nederland verblijven kunnen een carrière ontwikkelen als huisbaas. Vaak gaat het dan om mensen die zelf een woning huren op de reguliere markt (sociale woningbouw of particuliere markt), die zij kamersgewijs doorverhuren aan illegale landgenoten. Deze huisbazen vervullen op die manier een scharnierfunctie tussen de formele en informele woningmarkt (Burgers 1999: 91). In het onderzoeksproject *De ongekende stad* (Burgers en Engbersen 1999) kwam deze groep overigens in heel bescheiden mate voor. Tevens werd in deze studie vastgesteld dat er amper sprake is van verdringing op de woningmarkt. De twee dominante huisvestingspatronen hadden immers enerzijds betrekking op 'inwoning' en anderzijds op illegale kamer- of beddenverhuur. In het eerste geval kan er sprake zijn van overbewoning van een pand, maar niet van verdringing (Burgers 1999: 96). In het tweede geval maken illegale vreemdelingen gebruik van een secundaire, veelal illegale markt (het souterrain van de woningmarkt) waarop slechts weinig gevestigde burgers een beroep wensen te doen.

Hiermee zijn de drie centrale dimensies van de kansstructuur geduid. We voegen hier aan toe dat deze drie dimensies ook een *ruimtelijke component* hebben waardoor het verklaarbaar is dat illegale vreemdelingen juist in bepaalde gebieden wonen en werken (Kesteloot en Loopmans 2000). De twee stedelijke gebieden die in het kader van dit onderzoek nader zijn bestudeerd Bospolder/Tussendijken in Rotterdam en de Schilderswijk in Den Haag zijn daarvan twee sprekende voorbeelden. In dit onderzoek zal overigens specifiek aandacht worden besteed aan de huisvesting van illegale vreemdelingen. Niettemin zullen ook de andere twee dimensies in de analyse worden betrokken.

3 De verwevenheid van illegaliteit en criminaliteit

Naast aandacht voor de ruimtelijke concentratie en huisvestingsmogelijkheden van illegale vreemdelingen, zal aandacht worden besteed aan de omvang van de illegalenpopulatie in Nederland en in de grote steden, alsmede aan de gevolgen van de aanwezigheid van illegale vreemdelingen voor de leefbaarheid van wijken. Op de schattingssystematiek zal later worden ingegaan (zie paragraaf 5). In deze paragraaf staan we kort stil bij de relatie illegaliteit en criminaliteit.

Over de relatie tussen illegaliteit en criminaliteit worden veelal twee hypothesen geformuleerd. De eerste stelt dat illegale vreemdelingen zich zullen onthouden van criminele activiteiten omdat dat de kans op aanhouding en uitzetting vergroot, de tweede zegt dat illegale vreemdelingen indien zij in Nederland blijven in toenemende mate betrokken zullen raken bij criminaliteit als gevolg van het restrictieve beleid. Het empirisch onderzoek op dit gebied laat tot op heden zien dat het merendeel van de aangehouden illegale vreemdelingen niet betrokken is bij criminaliteit, wel dat er sprake is van een stijging van het aantal aangehouden illegalen dat is staandegehouden op verdenking van het plegen van een delict.

Uit eerdere analyses van politiestatistieken over de periode 1997-2000 bleek dat de categorie kleine delicten als reden van staandehouding in omvang toeneemt (van 18,5% naar 28,2%). Deze toename kan worden beschouwd als een aanwijzing voor de stelling dat 'overlevingscriminaliteit' onder illegale vreemdelingen toeneemt (Engbersen *et al.* 2002).

Tabel 1: Reden van registratie (beperkt) naar jaar (%), staandehoudingsniveau

	1997	1998	1999	2000	1997-2000
Illegaal	58,5	54,6	54,2	49,2	54,2
Overtredingen	9,3	9,8	9,5	10,6	9,8
Kleine delicten	18,5	20,8	22,5	28,2	22,4
Ernstige delicten	3,0	3,7	3,3	3,2	3,3
Drugsdelicten	9,5	10,2	9,5	8,0	9,3
Overige delicten zna	1,2	0,9	1,0	0,7	1,0
N=	14346	12921	12609	13063	52939

Bron: Engbersen et al 2002

Omdat het totale aantal aanhoudingen in de periode 1997-2000 is afgenomen (van ruim 14.000 naar 13.000), kan deze bevinding niet worden verklaard uit een toenemende inspanning van de politie, hetgeen een tweede verklaring zou kunnen zijn. Een derde verklaring is dat de politie door de toegenomen maatschappelijke gevoeligheid voor criminaliteit en verbeterde automatiseringsmogelijkheden eerder een geconstateerd feit

registreert dan voorheen. Dat is wellicht het geval. In de periode 1997-2000 steeg immers het aantal geregistreerde misdrijven gepleegd door legale inwonenden (reguliere CBS-criminaliteitscijfers) over de hele linie, maar deze toename bleek bij illegale migranten (bijvoorbeeld in geval van vermogensdelicten) sterker te zijn dan bij (legale) verdachten in het algemeen. Samenvattend: er zijn aanwijzingen dat de zogenaamde 'overlevingscriminaliteit' onder illegale vreemdelingen toeneemt.

Voor dit onderzoek is de bovenstaande analyse overgedaan, maar dan voor de periode 1997-(september) 2003. Daaruit blijkt dat de categorie kleine delicten oploopt van 18,2 procent in 1997 tot 31,4 procent in 2001 en vervolgens een beetje terugloopt tot 28,4 procent in 2003. Onder de categorie 'kleine delicten' vallen vooral het hebben van valse papieren, eenvoudige diefstal en diefstal met braak (zie appendix). In 1997 werden 550 personen staandegehouden in verband met valse papieren, in de jaren 2001 en 2002 waren dat er meer dan 2.000. Als we kijken naar eenvoudige diefstal en diefstal met braak dan hebben in 1997 bijna 1.400 staandehoudingen plaatsgevonden om deze redenen en in 2002 bijna 2.600. Opvallend is ook dat diefstal met geweld toeneemt (het betreft dan ernstige delicten). In 1997 vonden 110 staandehoudingen voor diefstal met geweld plaats en in 2002 ging het om 265 staandehoudingen. Ook is het aantal ongewenstverklaringen van vreemdelingen toegenomen (veelal ligt hier veelvuldige criminaliteit aan ten grondslag: van 45 in 1997 tot ongeveer 300 in 2002).

Deze recente gegevens vormen een bevestiging van de eerder waargenomen trend. De meest voorkomende delicten 'valse papieren' en 'diefstal' lijken nadrukkelijk verbonden met de maatschappelijke positie van illegalen (Engbersen 1997). Het zijn strategieën om aan inkomsten te komen. In het eerste geval gaat het om een slachtofferloosdelict met behulp waarvan men toegang kan krijgen tot Nederland en de arbeidsmarkt. In het tweede geval betreft het delicten die wel slachtoffers maken en die aanleiding geven tot maatschappelijke onrust en onveiligheid. Om de relatie tussen illegaliteit en criminaliteit meer nauwkeurig te onderzoeken is echter additioneel onderzoek nodig. In dit onderzoek is aandacht besteed aan de vraag in hoeverre de aanwezigheid van illegale vreemdelingen gevolgen heeft voor de leefbaarheid en veiligheid van wijken en buurten. Daarbij is het 'oude' bestand over de jaren 1997-2000 als uitgangspunt genomen en gekoppeld aan de *Politiemonitor Bevolking 2001*. De meer recente gegevens over staandegehouden illegalen vreemdelingen door politie en vreemdelingenpolitie (1997-september 2003) zijn gebruikt voor het maken van een nieuwe schatting en voor de analyse van de ruimtelijke spreiding van illegale vreemdelingen.

4 Doelstellingen van het onderzoek

Dit onderzoek heeft als doelstelling om op basis van een combinatie van kwantitatief en kwalitatief onderzoek duidelijkheid te scheppen over de ruimtelijke spreiding van illegale vreemdelingen in Nederland en de huisvestingspositie van illegalen in de grote steden. Een tweede doelstelling is om inzicht te krijgen in de determinanten van de ruimtelijke concentratie van illegale vreemdelingen in multiculturele gebieden en op de sociale gevolgen daarvan voor het leefklimaat van de wijk, alsmede op mogelijke verdringingseffecten op de huisvestingsmarkt voor andere (legale) bewonersgroepen.

5 Methoden van onderzoek

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van verschillende methoden van onderzoek en van verschillende databestanden. We lichten ze in deze paragraaf kort toe.

Voor het maken van een schatting zal gebruik worden gemaakt van de *capture-recapture methode*. De keuze voor een schattingsmethode hangt sterk af van de in de nationale context beschikbare data in combinatie met de eisen die een bepaalde schattingsmethode stelt aan die data. Aangezien de toegankelijkheid van registraties van illegale migranten in Nederland is toegenomen sinds 1996 en er zich in dezelfde tijdsspanne geen belangrijke wijzigingen hebben voorgedaan in de beschikbaarheid van alternatieve gegevensbronnen, zullen we gebruik maken van de *capture-recapture* of vangst-hervangst methode op basis van continue data, dat wil zeggen data die doorlopend (en niet steekproefsgewijs) worden verzameld (Van der Heijden 1994, 2003a en 2003b). De vangst-hervangst methode kent haar oorsprong in de (populatie)biologie. De techniek wordt gebruikt om de omvang van een bepaalde diersoort in een nader omschreven gebied te ramen aan de hand van twee metingen. Op basis van het aantal dieren dat alleen op het eerste tijdstip is aangetroffen, het aantal dat alleen op het tweede tijdstip is aangetroffen en het aantal dat beide keren is aangetroffen, valt het aantal dieren te schatten dat beide keren *niet* is aangetroffen. De som van deze getallen geeft een schatting van het totale aantal dieren in het geselecteerde gebied. In het geval van heterogene populaties kan de analyse apart worden uitgevoerd voor subgroepen. Ook zijn er manieren om te corrigeren voor vertekende invloeden. De vangst-hervangsttechniek is een systematische schattingsmethodiek die ook is toe te passen op onderzoek naar menselijke populaties (zie Smit et al. 1994) Hierbij kan ofwel gewerkt worden met registraties van twee of meer onafhankelijke instanties, ofwel met continu verzamelde data, zoals antecedentengegevens in de criminologie. Smit et al. (1994: 116) concluderen dat deze statistische technieken adequaat zijn toe te passen op het schatten van de omvang van de plegers van (vooral slachtofferloze) misdrijven. Politieregistraties voldoen aan de eisen die deze methode stelt en voor zover de data niet aan die eisen voldoen, dient een model gemaakt te worden die schendingen van de algemene assumpties zoveel mogelijk ondervangt. Een dergelijk model is uitgewerkt bij de eerder gemaakte schatting door van der Heijden van de capaciteitsgroep Methodeleer en Statistiek van de Universiteit Utrecht (vgl. Engbersen 2002 *et al.*).

Bij het verdere onderzoek is zowel gebruik gemaakt van kwantitatieve als kwalitatieve onderzoeksmethoden. In de eerste plaats is op basis van de geregistreerde staandehoudingen van illegalen een schatting gemaakt van het totale aantal illegalen dat in Nederland verblijft. Het gaat om registraties van illegalen die waar dan ook in Nederland zijn staandegehouden in de periode januari 1997 tot en met september 2003.

Daarnaast is informatie over het woonadres van staandegehouden illegalen gekoppeld aan het bestand *Kerncijfers Wijken en Buurten 1999* van het CBS. Dit bestand bevat informatie over diverse sociaal-economische kenmerken van postcodegebieden. Dit bestand is vervolgens gekoppeld aan een bestand met de resultaten van de *Politie-monitor Bevolking 2001*. De politie-monitor is een grootschalig tweejaarlijks onderzoek onder de bevolking waarbij respondenten wordt gevraagd van welke delicten ze in een jaar tijd al dan niet het slachtoffer zijn geworden en hoe zij de leefbaarheid van de buurt ervaren. Door deze koppelingen ontstaan goede kwantitatieve mogelijkheden om iets te zeggen over structurele oorzaken van de geografische spreiding van illegalen over Nederland in het algemeen en binnen stedelijke gebieden in het bijzonder. Tevens kan op deze wijze inzicht worden verkregen in eventuele gevolgen van de aanwezigheid van illegalen voor de buurtveiligheid en -leefbaarheid.

Het kwalitatieve deel van het onderzoek heeft plaatsgevonden in twee wijken, te weten de Schilderswijk in Den Haag en de wijk Bospolder-Tussendijken in Rotterdam. In deze wijken zijn 65 Turkse, Marokkaanse, Bulgaarse, Pakistaanse en Somalische illegalen geïnterviewd over hun huisvesting. Deze interviews zijn afgenomen door interviewers met dezelfde etnische achtergrond als de respondent. Voorts zijn er in deze wijken in totaal twintig vraaggesprekken gehouden met professionals van de (vreemdelingen)politie, woningbouwverenigingen, de dienst bouw- en woningtoezicht, en buurt- en welzijnsorganisaties. Deze gesprekken gingen over de huisvesting van illegalen, evenals over de oorzaken van de aanwezigheid van illegalen en gevolgen daarvan voor de buurt. Naast de gesprekken met professionals werden interviews gedaan met 45 woonruimteaanbieders (20 in de Schilderswijk en 25 in Bospolder-Tussendijken). Daarnaast werden gesprekken gevoerd met vijf gemengde stellen waarvan een van de partners illegaal in Nederland verbleef. Sociologiestudenten van de Universiteit van Amsterdam, ten slotte, hebben daarnaast in totaal 51 bewoners uit deze wijken geïnterviewd. De interviews gingen over ervaringen van de respondent met criminaliteit, gevoelens van onveiligheid, de leefbaarheid van de buurt en de aanwezigheid van illegalen.

6 Resultaten

In deze paragraaf worden de hoofdvragen van het onderzoek en centrale bevindingen kort samengevat.

1. Hoeveel illegale vreemdelingen verblijven er in Nederland op jaarbasis en in de grote steden?

In dit rapport is een schatting gemaakt van het aantal illegalen vreemdelingen dat jaarlijks in Nederland verblijft. Daarbij gaat het om een zich steeds wijzigende groep. Deze schatting is gemaakt met behulp van politiegegevens over de *geregistreeerde illegaliteit*. Deze gegevens zijn overigens niet altijd betrouwbaar en hebben betrekking hebben op illegale vreemdelingen die zich door hun gedrag blootstellen aan het risico van aanhouding (bijvoorbeeld door illegaal te werken of door het plegen van delicten). Illegale vreemdelingen die een schaduwbestaan binnenshuis leiden, lopen niet het risico te worden aangehouden, en kunnen in de schatting daarom niet worden verdisconteerd.

Niettemin bieden deze gegevens de beste basis voor een schatting. Uit die gegevens kan worden opgemaakt dat vanaf 1997 jaarlijks tussen de 12.500 en 14.500 illegale vreemdelingen worden aangehouden. Wel is er de laatste jaren sprake van een substantiële stijging van het aantal staandegehouden illegalen. In 2002 zijn bijna 18.000 illegale vreemdelingen aangehouden. In 2003 zijn in totaal iets meer dan 14.000 illegalen aangehouden, maar over dat jaar zijn alleen gegevens beschikbaar over januari tot en met september. Voor de periode 1997-september 2003 zijn er ruim 109.000 aanhoudingen geregistreerd, die betrekking hebben op bijna 90.000 illegale migranten.

Op basis van de geregistreeerde illegaliteit zijn schattingen berekend voor afzonderlijke jaren. Daaruit komt naar voren dat het aantal illegale vreemdelingen dat jaarlijks in Nederland verblijft ruim 100.000 is (exclusief illegale vreemdelingen uit West- en Oost-Europa). Formulieren we het voorzichtiger dan komen we uit op een aantal van tussen de 75.000 en 125.000 op jaarbasis. Deze schatting valt hoger uit dan de schatting die we 2 jaar geleden hebben gemaakt. Toen kwamen we uit op circa 78.000 (of voorzichtiger tussen de 65.000 en 91.000 illegalen). De stijging van het aantal illegale vreemdelingen lijkt niet zozeer verband te houden met een reële stijging van het aantal illegale vreemdelingen in Nederland, maar veeleer met een verbetering van de schattingsmethode.

Voor de groep Oost- en West- Europeanen is een zeer ruwe raming gemaakt, die uitkomt op tussen de 50.000 en 100.000 op jaarbasis. In vergelijking met de vorige schatting is wel sprake van een toename van het aantal illegale Oost- en West-

Europeanen. De betrouwbaarheid van deze berekening is echter minder dan van die bij de andere groepen. Wanneer we de geschatte aantallen van niet-Westerse en Europese illegalen bij elkaar optellen zou het totaal aantal illegale vreemdelingen uitkomen op tussen de 125.000 en 225.000 op jaarbasis.

Er zijn bij dit onderzoek voor het eerst schattingen gemaakt van het aantal illegalen per provincie. Daaruit komt naar voren Noord-Holland en Zuid-Holland ieder ongeveer een kwart van de illegale populatie herbergen. Daarnaast verblijven er relatief veel illegalen in de provincies Noord-Brabant, Limburg en Utrecht. Vooral in Zuid-Holland zijn illegalen sterk geconcentreerd in Rotterdam en Den Haag. In Noord-Holland verblijft een relatief groot deel van de illegale populatie buiten Amsterdam. Ruim een derde (36,7 %) van de geregistreerde woonadressen van aangehouden illegalen ligt in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht, terwijl deze vier steden samen ongeveer dertien procent (12,8 %) van de legale bevolking herbergen. Ook uit de schattingen van het aantal illegalen per politieregio komt naar voren dat in totaal ongeveer een derde van de totale populatie illegalen in de vier grote steden woont.

2. In welke gemeenten en stedelijke gebieden in Nederland treft men vooral illegale vreemdelingen aan?

De wijze waarop illegale vreemdelingen over Nederland zijn verdeeld, wijkt af van de legale bevolking. Illegale vreemdelingen zijn - als we de geregistreerde woonadressen als uitgangspunt nemen - vooral woonachtig in stedelijke gebieden met een zwak sociaal-economisch profiel, in enkele stadscentra en ook in bepaalde agrarische gebieden. Hoge concentraties illegale vreemdelingen komen dus niet alleen voor in de vier grote steden van Nederland. In een door ons gemaakte top 20 van gemeenten naar absolute concentratie van illegalen staan op de eerste vijf plaatsen Rotterdam, Den Haag, Amsterdam, Vlaardingen en Utrecht, terwijl in de top 20 van gemeenten naar relatieve concentratie aanhoudingen (aantal aanhoudingen per duizend inwoners) de top vijf gevormd wordt door Vlagtwedde, Zundert, Vlaardingen, Venlo en Rotterdam. Ook andere kleinere gemeenten als Zundert, Wevershoof, Zijpe, Laren en Hunsel in deze tweede top twintig voor.

De geregistreerde adressen van illegale vreemdelingen bieden ook de mogelijkheid om de spreiding *binnen gemeenten* te analyseren. Zo zijn onder andere de twintig stedelijke gebieden met het hoogste aantal aanhoudingen op een rij gezet. Zeven gebieden blijken dan in Rotterdam te liggen, twee in Den Haag en een in Utrecht. De resterende gebieden liggen in Vlaardingen, Venlo, Heerlen, Leiden, Roermond, Gouda, Sittard en Amersfoort. Een stedelijk gebied uit Amsterdam komt hierin niet voor. Hier wreekt zich echter de gebrekkige registratie (in Amsterdam wordt het woonadres van illegalen bijvoorbeeld relatief weinig ingevuld). Daarom is tevens een model gemaakt waarin het aantal aanhoudingen voor een stedelijk gebied voorspeld is op basis van diverse sociaal-economische kenmerken. Op die manier is gecorrigeerd voor mogelijke 'ruis' in de registraties en voor onderregistratie van illegalen in bepaalde gebieden. De resultaten van dit model suggereren dat illegalen in iets mindere mate ruimtelijk zijn geconcentreerd in bepaalde stedelijke gebieden dan we op basis van de geregistreerde woonadressen veronderstellen. Zij blijken namelijk vooral afgezonderd te wonen van de autochtone bevolking, terwijl zij slechts beperkt gesegregeerd zijn ten opzichte van de legale allochtone bevolking.

Met het model is het ook mogelijk om een beredeneerde schatting te geven van het bevolkingsaandeel van illegalen per stedelijk gebied. Als we dan een nieuwe top 20 maken op grond van het aantal voorspelde illegalen, dan treffen we daarin nu wel 9 Amsterdamse gebieden aan, naast 6 Rotterdamse en 5 Haagse. Uit deze analyse kan ook worden opgemaakt dat illegaal verblijf in verreweg de meeste stedelijke gebieden een betrekkelijk marginaal verschijnsel is. Het is waarschijnlijk dat illegalen in een beperkt aantal stedelijke gebieden (tweeëndertig oftewel iets meer dan twee procent van alle stedelijke postcodegebieden) met tussen de drie en zes procent van de totale bevolking een meer substantiële minderheid vormen.

3. Wat zijn de determinanten van de ruimtelijke spreiding en concentratie van illegale vreemdelingen?

De aanwezigheid van illegalen in landelijke gebieden lijkt verband te houden met de vraag naar goedkope arbeidskrachten in voornamelijk de land - en tuinbouw en - in mindere mate – met het feit dat zich in bepaalde landelijke gebieden asielzoekerscentra bevinden.

Op basis van dit onderzoek is wel inzicht verkregen in enkele centrale determinanten van de aanwezigheid van illegale vreemdelingen in stedelijke gebieden. De kwantitatieve en kwalitatieve analyses wijzen uit dat diverse factoren invloed uitoefenen op de concentratie van illegalen in stedelijke gebieden: namelijk (1) de concentratie van legale niet-westerse allochtonen die voor opvang, huisvesting en soms ook werk kunnen zorgen, (2) de sociaal-economische status van de buurt, (3) de concentratie van bedrijfjes, vooral in de commerciële dienstverlening (4) het aandeel particuliere verhuur (relevant voor de huur van etages, kamers en bedden) en (5) de concentratie van alleenstaanden.

Het onderzoek wijst uit dat illegalen om verschillende redenen zijn oververtegenwoordigd in specifieke stedelijke gebieden. Ten eerste is sprake van een tamelijk direct verband tussen de aanwezigheid van legale allochtonen uit een bepaald land en de aanwezigheid van illegalen uit het betreffende land van herkomst. De migratie die in het recente verleden naar Nederland heeft plaatsgevonden roept deels (illegale) vervolgmigratie op van vrienden en familieleden uit het land van herkomst. De aanwezigheid van gevestigde migrantengemeenschappen draagt ook in meer indirecte zin bij aan de concentratie van illegalen. Illegalen die op eigen gelegenheid naar Nederland komen, kiezen er vaak voor om zich te vestigen in buurten waar al veel legale allochtonen uit het land van herkomst wonen. In dergelijke wijken vallen ze niet op, kunnen ze profiteren van specifieke etnische voorzieningen (moskee, winkels en dergelijke). Bovendien kan de bedrijvigheid in wijken met een sterke etnische infrastructuur tot selectieve vormen van arbeidsmigratie leiden (bijvoorbeeld het werven van kappers of automonteurs in Turkije). De oververtegenwoordiging van illegalen in wijken met een hoog aandeel legale allochtonen heeft deels het karakter van een schijnverband. In dergelijke wijken bestaat vaak een voor illegalen toegankelijk circuit van pensions en (onder)huur.

Het onderzoek heeft als nieuw inzicht opgeleverd dat de aanwezigheid van alleenstaanden mogelijk bijdraagt aan de verblijfsperspectieven van illegalen. Dit komt niet alleen doordat er bij woningen die, formeel, worden verhuurd aan alleenstaanden een grotere kans bestaat op onderhuur. Sommige illegalen blijken namelijk te worden

ondersteund door een (Nederlandse of allochtone) partner die zij in Nederland hebben ontmoet. Daarnaast verblijven er mogelijk illegalen in Nederland die in de illegaliteit zijn geraakt doordat hun partner niet (meer) aan de eisen voldeed voor een verblijfsvergunning. Voor dit laatste zijn in dit onderzoek echter geen concrete aanwijzingen gevonden.

4. Hoe zijn illegale vreemdelingen gehuisvest? En welke verschillen zijn waarneembaar tussen verschillende etnische groepen?

De belangrijkste vormen van huisvesting van illegale vreemdelingen zijn (1) inwoning bij familie, verwanten en partners; (2) het huren van kamers en bedden in particuliere woningen (pensions); (3) onderhuur - via verwanten of via commerciële tussenpersonen - van etages, kamers of bedden bij een woningbouwvereniging en (4) het hebben van een Roa-woning. Voor de eerste woonvorm wordt meestal geen of een symbolische huurprijs betaald. Bij de tweede woonvorm hebben we de volgende bedragen genoteerd: etage (500-600 euro), kamers (200-700 euro) en bedden (150-250 euro). Van commerciële onderhuur in woningen van woningbouwcorporaties zijn ons geen specifieke bedragen bekend (maar deze zullen in geval van commerciële onderhuur waarschijnlijk in dezelfde orde van grootte liggen als in geval van huur).

Het sociale netwerk waarover illegalen beschikken, hun arbeid - en inkomenspositie en de mate waarin zij verantwoordelijk zijn voor familieleden in het land van herkomst, zijn bepalend voor de woonvorm die illegale vreemdelingen willen en kunnen verwerven. Uit het onderzoek bleek onder andere dat Marokkaanse illegalen in de meeste gevallen bij familie of vrienden onderdak vinden. Het ondersteunende netwerk waarover Marokkanen beschikken blijkt hen echter niet makkelijk aan een baan te helpen. Dit verschilt van de Turkse illegalen die via hun netwerk bijna allemaal aan een baan zijn geholpen. Vanwege het gebrek aan werk blijven de geïnterviewde Marokkaanse illegalen in de meeste gevallen bij hun familie of vrienden in huis wonen.

De Somalische illegalen zijn allen als asielzoeker naar Nederland gekomen. In het begin kunnen zij vooral rekenen op de steun van overheidsinstanties. Wanneer zij uitgeprocedeerd zijn en van hen verwacht wordt dat zij het land verlaten, kunnen de meesten op de steun van hier aanwezige vrienden of familie rekenen. Pas wanneer zij er in slagen werk te vinden, gaan ook zij in de meeste gevallen zelfstandig wonen. De Somaliërs die aan het woord kwamen, hebben echter veelal een laag inkomen (veelal minder dan 200 euro per maand) waardoor zij in de meeste gevallen bij vrienden of familie gehuisvest zijn. Ook lijkt het erop alsof zij binnen hun netwerk niet aan een baan kunnen worden geholpen.

De Turkse en Bulgaarse illegalen kwamen via hun netwerk in de meeste gevallen snel aan een baan. Vandaar dat men hen vooral in de commerciële sector aantreft en minder bij familie en vrienden. De Bulgaarse illegalen wonen vooral in pensions. Zij verdienen redelijk goed (200-900 euro er maand), maar besteden dit geld niet aan hun huisvesting. Het verdiende geld wordt gebruikt om hun positie en die van hun familie in Bulgarije te verbeteren. Ook de Turkse illegalen verdienen relatief goed (meer dan 900 euro) waardoor ze makkelijker een zelfstandige woning hebben. Anders dan de Bulgaren hebben zij meer geld over voor hun huisvesting.

De geïnterviewde illegalen bleken over het algemeen redelijk tevreden zijn met hun huisvestingssituatie. Anders dan de professionals die vaak wezen op de schrijnende en mensonterende woonomstandigheden van grote groepen illegalen hebben de meeste illegalen weinig klachten over hun woonsituatie. Merendeels stelden zij geen hoge eisen aan hun huisvesting. Zij hadden er voor gekozen om zo goedkoop mogelijk te wonen. Het ging dan vooral om illegalen die hier tijdelijk kwamen werken. Degenen die besloten hadden zich blijvend in Nederland te vestigen stelden hogere eisen aan hun huisvesting.

5. In hoeverre opereren illegale vreemdelingen op een secundaire (deels illegale) huisvestingsmarkt en in hoeverre is sprake van verdringingsprocessen en van overbewoning?

Uit het onderzoek blijkt dat er in de grote steden een informele huisvestingsmarkt bestaat die perspectieven biedt aan illegale vreemdelingen om te verblijven. Op dit punt is het relevant om een relatie te leggen met het fenomeen van de informele economie. Lange tijd is de 'informele economie' gekoppeld aan stedelijke economieën van derde wereldsteden. Vanaf het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw wordt echter duidelijk dat informele economische activiteiten ook plaatsvinden binnen westerse economieën en daarin wellicht zelfs aan betekenis winnen. Diverse auteurs veronderstellen dat aan de onderkant van de arbeidsmarkt in grote steden ruimte ontstaat voor informele arbeid. In dit deel van de economie komen restanten van industriële activiteiten voor (bijvoorbeeld de textielindustrie met zijn naaiateliers), maar vooral allerlei vormen van zakelijke en persoonlijke dienstverlening (schoonmaakwerk, bewaking, horeca, huishoudelijke arbeid) die perspectief bieden aan degenen die op de formele arbeidsmarkt in een zeer zwakke positie verkeren. Daarnaast is in grote steden een etnische economie ontstaan rond (deels illegale) migranten waarin informele arbeid voor en door verwanten en landgenoten een vanzelfsprekend fenomeen is.

Uit dit onderzoek blijkt dat de grote steden niet alleen gekenmerkt worden door het bestaan van een informele economie, maar ook door een informele huisvestingssector. Bij informele arbeid wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen zelfvoorziening (in het eigen huishouden), communale arbeid (onbetaalde activiteiten voor de eigen gemeenschap op basis van wederkerigheid) en zwarte arbeid (buiten belasting- en premiereregelingen gehouden vormen van betaalde arbeid). Deze begrippen zijn ook van toepassing op de informele huisvestingssector. Vormen van zelfvoorziening zijn logischerwijs niet aangetroffen in de onderzochte wijken, anders dan in meer rurale gebieden waar illegale arbeiders soms slapen in eigen tenten en caravans. Wel zien we vormen van *communale huisvesting* (gratis of tegen een symbolische prijs) bij familie en verwanten, naast de dominante vorm van 'zwarte' *huisvesting* (het gaat dan om betaalde huisvesting binnen de commerciële sector waarvan de verdeling en kwaliteit zich geheel of ten dele aan formele regulering onttrekt).

In hoeverre leiden deze informele huisvestingspraktijken tot verdringing van legale bewoners op de lokale huisvestingsmarkt? In het geval van inwoning bij familie of vrienden vindt er nauwelijks verdringing plaats. Wat pensions betreft, waar vaak zowel legalen als illegalen gehuisvest worden, kan in beperkte mate sprake zijn van verdringing. Deze pensions zouden namelijk slechts beperkt voor andere doeleinden gebruikt kunnen worden omdat het vaak vervallen woningen betreft waar legale

bewoners niet of nauwelijks zouden willen wonen. Voor wat de huisvesting in particuliere huurwoningen en woningen van corporaties betreft is er het meeste sprake van verdringing. Ofschoon illegalen slechts verantwoordelijk zijn voor een deel van de illegale onderhuur, is het waarschijnlijk dat door deze systemen van onderhuur de totale wachttijd in de sociale sector toeneemt.

Op grond van de twee buurtonderzoeken kunnen geen uitspraken worden gedaan over de mate waarin de verschillende woonvormen in Nederland als geheel voorkomen. Wel is binnen de onderzoeksgroep van 65 illegalen en 45 huisbazen gekeken naar wat de belangrijkste woonvarianten zijn. De huisbazen blijken met name gelegenheid te bieden tot inwoning (22 van de 45 huisbazen hadden familie, vrienden of onbekende landgenoten in hun huis opgenomen). Ongeveer een vijfde van de huisbazen verhuurt een woning uit de sociale sector door (acht van de 45). Vijftien huisbazen bezitten onroerend goed en verhuren etages, kamers of bedden aan illegalen.

Daarnaast is gebleken dat ongeveer een kwart van de illegalen die tijdens dit onderzoek aan het woord kwamen bij familie en vrienden gehuisvest waren (zeventien van de 65), een kleine minderheid van de illegalen een etage onderhuurden (vijf van de 65), deels in de sociale sector, zeven illegalen een kamer onderhuurden, en achttien bivakkeerden in een pension. De rest van de groep had op een andere manier onderdak gevonden (onder andere in een ROA-woning). Deze cijfers indiceren dat er in geringe mate sprake is van verdringing omdat de meeste illegale vreemdelingen inwonen bij mate aanleiding geven tot verdringing van legale ingezetenen.

De vraag naar overbewoning is gemakkelijker te beantwoorden dan de vraag naar verdringing. Bij de beantwoording van vraag 2 is reeds opgemerkt dat illegalen vreemdelingen in tweeëndertig stedelijke gebieden (oftewel iets meer dan twee procent van alle stedelijke postcodegebieden) met tussen de drie en zes procent van de totale bevolking een meer substantiële minderheid vormen. In deze gebieden woont een 'ongedocumenteerde' populatie van enige omvang. Dit is de eerste vorm van overbewoning. De tweede vorm heeft betrekking op overbewoning binnen een bepaald pand. Dat laatste komt, zoals hierboven is gebleken, in twee varianten voor: inwoning bij familie en optimale benutting van schaarse ruimten in commerciële pensions.

6. Wat zijn de gevolgen van de aanwezigheid van illegale vreemdelingen voor de leefbaarheid van de buurt?

Illegalen zijn vaak woonachtig in buurten waar de leefbaarheid in termen van 'gevoelens van onveiligheid', 'slachtofferschap', 'overlast' en 'verloedering' naar verhouding laag is. De vraag is nu in hoeverre de aanwezigheid van illegalen voor deze buurt een verdere verslechtering betekent. Het onderzoek geeft op deze vraag geen eenduidig antwoord. Wel blijken de mogelijke negatieve gevolgen van de aanwezigheid van illegalen voor de leefbaarheid van de buurt in zijn algemeenheid niet erg sterk te zijn. Dit resultaat sluit aan bij de bevinding dat illegalen ook in zogenoemde achterstandsbuurten een kleine minderheid vormen.

Als het gaat om objectieve veiligheid (slachtofferschap) zien we niettemin dat bewoners van buurten waarin veel illegalen wegens een misdrijf zijn aangehouden een licht verhoogde kans op slachtofferschap voor specifieke delicttypen (voornamelijk eenvoudige vermogensdelicten) lijken te hebben. De aanwezigheid van illegalen die niet

voor een misdrijf zijn aangehouden (bijvoorbeeld voor illegale arbeid of zwart rijden) heeft echter geen effect op slachtofferschap. Dit betekent dat het onwaarschijnlijk is dat illegalen die niet voor misdrijven worden aangehouden toch op grote schaal bij criminaliteit betrokken zouden zijn. Kennelijk heeft de politie de groep 'criminele' illegalen redelijk goed in het vizier.

Als we kijken naar de gevolgen voor gevoelens van onveiligheid (de zogenaamde subjectieve onveiligheid), dan zien we dat de aanwezigheid van illegalen kan bijdragen aan gevoelens van onveiligheid onder buurtbewoners. Maar ook hier is het effect niet sterk. De aanwezigheid van illegalen in de wijk heeft voornamelijk gevolgen voor de subjectieve veiligheid van de wijk als het illegale verblijf gepaard gaat met problemen die door het illegale verblijf kunnen zijn veroorzaakt, maar die daarmee niet noodzakelijkerwijs samenhangen. Gevoelens van onveiligheid ontstaan namelijk vooral wanneer illegalen betrokken zijn bij criminaliteit (en dat is slechts een minderheid van de illegalen), indien zij een aandeel hebben in drugsoverlast en/of voor zover ze in groepen rondhangen op pleinen en straten. Ook de woonvorm en de verhuisfrequentie van groepen illegalen spelen een rol. Illegalen die in de buurt een betrekkelijk stabiel en semi-geïntegreerd bestaan leiden, leveren geen gevoelens van onvrede en onveiligheid op. Dat is wel het geval rond pensions en panden waar veel illegale vreemdelingen tijdelijk gehuisvest zijn (problemen van overlast door overbewoning).

7 Een parallelle huisvestingsmarkt in Den Haag en Rotterdam

Uit de gesprekken met professionals, illegalen en huisbazen blijkt dat er voldoende redenen zijn om aan te nemen dat zowel in de Schilderswijk als in Bospolder-Tussendijken sprake is van een parallelle huisvestingsmarkt, die deels verbonden is met de officiële, private en sociale huisvestingsmarkt. Dit laatste betekent ook dat er sprake is van een systeem van onderverhuur dat parallel bloeit aan de reguliere huisvestingsmarkt. De Amerikaanse antropologe Mahler (1995) liet zien hoe parallelle instituties leidden tot sociaal-economische mobiliteit van bepaalde immigranten op Long Island, waar zij onderzoek deed. Zowel Bospolder-Tussendijken als de Schilderswijk zijn wijken met veel immigranten, die vaak al vele tientallen jaren in Nederland wonen. Van sommige van deze groepen – met name Turkse en Marokkaanse immigranten – is bekend dat het integratieproces niet geheel vlekkeloos is verlopen en dat hun sociaal-economische positie in veel gevallen niet rooskleurig te noemen is. Er heerst onder deze groepen een hoge mate van werkloosheid. Daarnaast is bekend dat een deel van hen een relatief geïsoleerd leven leidt in de oude stadswijken van grote steden. Ook illegalen komen, zoals we hebben gezien, veelal terecht in deze wijken. Tegelijkertijd treffen we in deze wijken ook allerlei vormen van etnische bedrijvigheid aan.

Deze achtergronden hebben tot gevolg dat illegale vreemdelingen een ideale groep vormen voor huisjesmelkers of voor degenen die op zoek zijn naar goedkope arbeidskrachten. Het feit dat illegalen geen of heel moeilijk toegang hebben tot publieke voorzieningen met daarbovenop de weinig rooskleurige positie van veel van hun landgenoten die al vele tientallen jaren in Nederland wonen, heeft een vruchtbaar klimaat gecreëerd voor het ontstaan van parallelle instituties. Aangezien officiële instanties bezwaarlijk kunnen voldoen aan de noden van illegalen, zoals het verschaffen van werk en papieren, het verstrekken van huisvesting en het toegang verlenen tot de gezondheidszorg, heeft een deel van de meer gevestigde immigranten geprobeerd hier enigszins in te voorzien. Zij proberen het ontstane gat in de markt op te vullen door te werken als koppelbaas en door via commerciële verhuur illegalen aan een kamer te helpen. Op die manier zijn zij mede verantwoordelijk voor het ontstaan van informele instituties die parallel lopen aan de officiële instanties (Mahler 1995: 29). De aanwezigheid van deze parallelle instituties op de terreinen van arbeid, huisvesting en deels ook relaties, maakt illegaal verblijf mogelijk ondanks het restrictieve overheidsbeleid.

Een deel van de immigranten die al lange tijd in Nederland woont kreeg op die manier een kans om sociaal-economische vooruitgang te maken. De huisbazen in dit onderzoek

zijn dan ook in de meeste gevallen oudere immigranten die via het doorverhuren van kamers hun inkomen proberen te verhogen. De immigranten die in de beide wijken wonen vormen dus geen homogene groep armen. Er zijn wel degelijk immigranten die vooruit komen al is het vaak door exploitatie van illegalen, waaronder landgenoten. Overigens zijn er wel grote verschillen tussen de verschillende huisbazen. De Turkse huisbazen zijn in de meeste gevallen huiseigenaren die hoofdzakelijk kamers verhuren aan landgenoten en Bulgaarse seizoenarbeiders. De Marokkaanse en Somalische huisbazen, die er klaarblijkelijk veel minder in geslaagd zijn in Nederland huiseigenaar te worden, verhuren in de meeste gevallen huizen die zij huren bij woningbouwcorporaties. De Hindoestaanse huisbazen hadden allen veel verschillende huizen in hun bezit, die zij kamersgewijs verhuurden aan mensen van verschillende nationaliteiten, aan legalen en illegalen, waarmee ze maandelijks fikse winsten weten te behalen. Onze bevinding dat de huisbazen in de commerciële sector vooral van Nederlandse, Turkse en Hindoestaanse afkomst zijn wijst, overigens op een grote mate van historische continuïteit. In een onderzoek uit het midden van de jaren tachtig werd ook al vastgesteld dat de eigenaars van de pensions voor gastarbeiders deze drie etnische achtergronden hadden (Bovenkerk *et al.* 1985).

Appendix

	1997		1998		1999		2000		2001		2002		2003	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Illegaal(vw,wav)	8756	58,24	7526	54,81	7188	54,12	6865	48,47	6855	45,87	8682	45,00	7085	46,27
<i>waaronder</i>														
101 Vreemdelingenwet (VW 19)	5472	36,40	4824	35,13	4762	35,85	4863	34,33	1356	9,07	25	0,13	3	0,02
102 Vreemdelingenwet (VW 26)	381	2,53	354	2,58	305	2,30	429	3,03	125	0,84	1	0,01	1	0,01
103 Vreemdelingenwet (VW 50)							10	0,07	4136	27,68	7021	36,39	5868	38,32
104 Vreemdelingenwet (VW 59)			4	0,03	1	0,01	6	0,04	187	1,25	301	1,56	189	1,23
198 Vreemdelingenwet overig	460	3,06	420	3,06	275	2,07	302	2,13	214	1,43	289	1,50	209	1,36
199 Vreemdelingenwet zna	2136	14,21	1676	12,21	1670	12,57	1120	7,91	745	4,99	900	4,66	648	4,23
200 Wet arbeid vreemdelingen	307	2,04	248	1,81	175	1,32	135	0,95	92	0,62	145	0,75	167	1,09
Overtredingen(zwart rijden,ww,apv,sr424-461)	1437	9,56	1393	10,15	1294	9,74	1526	10,77	1171	7,84	1547	8,02	1262	8,24
<i>waaronder</i>														
301 Zwart rijden	183	1,22	117	0,85	133	1,00	159	1,12	131	0,88	141	0,73	118	0,77
398 Vervoer overig	35	0,23	18	0,13	22	0,17	22	0,16	26	0,17	29	0,15	31	0,20
399 Vervoer zna	94	0,63	75	0,55	88	0,66	65	0,46	44	0,29	61	0,32	31	0,20
401 dood letsel door schuld (WvW art 6)	3	0,02			3	0,02	3	0,02	2	0,01	9	0,05	5	0,03
402 doorrijden na ongeval (WvW art 7)	31	0,21	20	0,15	26	0,20	27	0,19	35	0,23	25	0,13	18	0,12
403 rijden onder invloed (WvW art 8)	71	0,47	83	0,60	82	0,62	132	0,93	97	0,65	129	0,67	105	0,69
404 rijden zonder rijbewijs (WvW art 9)	31	0,21	46	0,34	26	0,20	39	0,28	38	0,25	49	0,25	33	0,22
405 joyriding (WvW art 11)			1	0,01					1	0,01				
498 WvW overig	149	0,99	130	0,95	157	1,18	168	1,19	125	0,84	142	0,74	106	0,69
499 WvW zna	126	0,84	125	0,91	125	0,94	153	1,08	116	0,78	124	0,64	90	0,59
500 APV	593	3,94	571	4,16	497	3,74	574	4,05	415	2,78	632	3,28	577	3,77
610 overtredingen (SR424-461)	121	0,80	207	1,51	135	1,02	184	1,30	141	0,94	206	1,07	148	0,97
Kleine delicten	2730	18,16	2712	19,75	2877	21,66	3838	27,10	4697	31,43	5747	29,78	4354	28,43
<i>waaronder</i>														
620 eenvoudige diefstal (SR310)	650	4,32	642	4,68	647	4,87	761	5,37	825	5,52	1211	6,28	987	6,45
621 diefstal met braak (SR311)	766	5,10	753	5,48	782	5,89	798	5,63	976	6,53	1383	7,17	1053	6,88
622 verduistering (SR321-SR323)	14	0,09	28	0,20	39	0,29	41	0,29	51	0,34	75	0,39	47	0,31
623 bedrog/oplichting (SR326-SR337)	49	0,33	61	0,44	67	0,50	84	0,59	90	0,60	141	0,73	126	0,82
624 vernieling (SR350-SR354, SR159-SR176)	76	0,51	74	0,54	63	0,47	80	0,56	98	0,66	76	0,39	80	0,52
625 misdrijf openbare orde (SR131-SR151)	47	0,31	51	0,37	95	0,72	126	0,89	74	0,50	86	0,45	110	0,72
626 helling (SR416,SR417)	49	0,33	58	0,42	65	0,49	88	0,62	102	0,68	117	0,61	107	0,70
627 valse papieren (SR231)	518	3,45	554	4,03	509	3,83	1359	9,59	2002	13,40	2076	10,76	1328	8,67
628 valse munterij (SR208-SR224)	35	0,23	25	0,18	43	0,32	59	0,42	86	0,58	121	0,63	98	0,64
630 valsheid in geschrifte (SR225-SR230, SR232-SR233)	143	0,95	114	0,83	90	0,68	86	0,61	171	1,14	169	0,88	173	1,13
631 schennis openbare eerbaarheid (SR239)	4	0,03	6	0,04	8	0,06	18	0,13	7	0,05	17	0,09	12	0,08
632 belediging/smaad (SR261-Sr271)	2	0,01	6	0,04	4	0,03	14	0,10	8	0,05	6	0,03	6	0,04
633 openbaar gezag; negeren dienstbevel (SR184, ov. c)	10	0,07	10	0,07	19	0,14	22	0,16	32	0,21	26	0,13	37	0,24
698 overige misdrijven	31	0,21	21	0,15	56	0,42	32	0,23	63	0,42	106	0,55	89	0,58
699 Sr zna	336	2,23	309	2,25	390	2,94	270	1,91	112	0,75	137	0,71	101	0,66
Ernstige delicten	514	3,42	604	4,40	547	4,12	624	4,41	757	5,07	1301	6,74	1141	7,45
<i>waarvan</i>														
650 moord/doodslag (SR287-SR292)	54	0,36	76	0,55	64	0,48	73	0,52	99	0,66	169	0,88	140	0,91
651 mishandeling (SR300,SR302,SR304)	81	0,54	84	0,61	78	0,59	107	0,76	110	0,74	194	1,01	186	1,21
652 zedenmisdrijven (SR240-SR254)	19	0,13	38	0,28	44	0,33	50	0,35	65	0,43	96	0,50	90	0,59
653 gijzeling, bedreiging (SR282-SR285)	86	0,57	102	0,74	99	0,75	121	0,85	133	0,89	173	0,90	133	0,87
654 diefstal met geweld (SR312)	110	0,73	86	0,63	92	0,69	96	0,68	117	0,78	265	1,37	196	1,28
655 afpersing (SR317-SR320)	9	0,06	8	0,06	14	0,11	14	0,10	15	0,10	26	0,13	17	0,11
656 ongewenst vreemdeling (SR197)	45	0,30	51	0,37	57	0,43	78	0,55	130	0,87	295	1,53	310	2,02
657 openbaar gezag; wederspanningheid (SR180/181)	5	0,03	7	0,05	3	0,02	6	0,04	13	0,09	4	0,02	6	0,04
658 brandstichting (SR157-SR158)	6	0,04	9	0,07	4	0,03	5	0,04	7	0,05	6	0,03	10	0,07
700 Wet wapen en munitie	99	0,66	143	1,04	92	0,69	74	0,52	68	0,46	73	0,38	53	0,35
Opiumwet	1399	9,31	1360	9,91	1218	9,17	1182	8,35	1334	8,93	1864	9,66	1341	8,76
<i>waaronder</i>														
801 OW softdrugs smokkel (OW art 3a)	30	0,20	26	0,19	5	0,04	5	0,04	3	0,02			12	0,08
802 OW softdrugs handel (verkoop vervoer) (OW art 3b)	4	0,03	2	0,01	8	0,06	9	0,06	12	0,08	33	0,17	10	0,07
803 OW softdrugs bezit (OW art 3c)	17	0,11	16	0,12	14	0,11	9	0,06	14	0,09	17	0,09	14	0,09
804 OW softdrugs vervaardigen (OW art 3d)					1	0,01	1	0,01	3	0,02	2	0,01	9	0,06
805 OW softdrugs zna (OW art 3 zna)	91	0,61	70	0,51	50	0,38	29	0,20	36	0,24	51	0,26	82	0,54
811 OW harddrugs smokkel (OW art 2a)	59	0,39	112	0,82	97	0,73	21	0,15	88	0,59	772	4,00	420	2,74
812 OW harddrugs handel (verkoop vervoer) (OW art 2b)	17	0,11	26	0,19	23	0,17	55	0,39	91	0,61	84	0,44	90	0,59
813 OW harddrugs bezit (OW art 2c)	171	1,14	140	1,02	107	0,81	115	0,81	133	0,89	111	0,58	79	0,52
814 OW harddrugs vervaardigen (OW art 2d)							1	0,01					10	0,07
815 OW harddrugs zna (OW art 2 zna)	817	5,43	681	4,96	576	4,34	655	4,62	798	5,34	549	2,85	401	2,62
898 OW OVERIG ()	55	0,37	54	0,39	56	0,42	43	0,30	74	0,50	83	0,43	74	0,48
899 OW zna ()	138	0,92	233	1,70	281	2,12	239	1,69	82	0,55	162	0,84	140	0,91
Ministerie van VROM 3 septemb														
Overige wetten ()	198	1,32	135	0,98	158	1,19	129	0,91	129	0,86	154	0,80	130	0,85
Total	15034	100	13730	100	13282	100	14164	100	14943	100	19295	100	15313	100

Literatuur

ACVZ (2004)

Regulering en facilitering van arbeidsmigratie, Uitgave van de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken.

Bovenkerk, F., K. Bruin, L. Brunt en H. Wouters (1985)

Vreemd volk, gemengde gevoelens. Etnische verhoudingen in een grote stad, Amsterdam: Boom.

Burgers, J. (1999)

De huisvesting van illegalen, in: Burgers, J. en G. Engbersen (red.), *Illegale vreemdelingen in Rotterdam*, Amsterdam: Boom.

Burgers, J. en G. Engbersen (red.) (1999)

Illegale vreemdelingen in Rotterdam, De ongekende stad 2, Amsterdam: Boom.

Engbersen, G. (1997)

In de schaduw van morgen. Stedelijke marginaliteit in Nederland, Amsterdam/Meppel: Boom.

Engbersen, Godfried et al. (1999)

Inbedding en uitsluiting van illegale vreemdelingen, Amsterdam: Boom

Engbersen, G., R. Staring, J. van der Leun, J. de Boom, P. van der Heijden en M. Cruijff (2002)

Illegale vreemdelingen in Nederland. Omvang, overkomst, verblijf en uitzetting, Rotterdam: EUR/RISBO.

Gemeente Rotterdam (2003)

Rotterdam zet door. Op weg naar een stad in balans, Uitgave van de gemeente Rotterdam.

Heijden, P. van der (1994)

Hoe te leven met statistiek, Utrecht: ISOR.

Kesteloot, C. en M. Loopmans (2000)

Ruimtelijke inbedding bestaat niet, in: Rath, J., *De ongekende stad*, Themanummer *Migrantenstudies*, jrg.16, nr.2, pp. 95-102.

Leun, J. van der, en R. Kloosterman (1999)

Loopbanen onder het legale plafond. De arbeidsmarktpositie van illegalen in Rotterdam, in: Burgers, J. en G. Engbersen (red.), *Illegale vreemdelingen in Rotterdam, De ongekende stad 1*, Amsterdam: Boom, pp. 118-160.

Mahler, S. (1995)

American dreaming. Immigrant life on the margins, Princeton: Princeton University Press.

Smit, F., P. van der Heijden en G. van Gils (1994)

Enkele weinig gebruikte methoden om het aantal plegers van misdrijven te schatten, *Tijdschrift voor Criminologie*, 36(2), pp. 97-119.

Van der Heijden, Bustami, Cruyff, Engbersen en Van Houwelingen (2003a), Point and interval estimation of the population size using the truncated Poisson regression model. *Statistical Modelling*, **3**, 1-18.

Van der Heijden, Cruyff en Van Houwelingen (2003b). Estimating the size of a criminal population from police records using the truncated Poisson regression model. *Statistica Neerlandica*, **3**, 1-16.

OECD (2004), Trends in International Migration, SOPEMI 2003 Edition³